YOSHLAR O'RTASIDA KIBERBULLINGNING TARQALISH OMILLARI VA UNGA QARSHI KURASH YO'LLARI

Ibragimova Nilufar Qudrat qizi
Osiyo Xalqaro universiteti Ijtimoiy fanlar va filologiya kafedrasi o'qituvchisi
nilufaribragimova785@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.24457490

Annotatsiya. Tezisda yoshlar o'rtasida kiberbulling tarqalishiga ta'sir etuvchi shaxsiy, oilaviy, tengdoshlar muhiti va texnologik omillar tahlil qilinadi. Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega va xalqaro ilmiy manbalarga tayanadi. Kuzatuvchilarning roli hamda kiberbullingning ruhiy va ijtimoiy oqibatlari yoritiladi. Kurashning ta'lim, oila va maktab hamkorligiga asoslangan yo'nalishlari ko'rsatilib, O'zbekiston sharoiti uchun amaliy takliflar ham beriladi.
Kalit so'zlar: kiberbulling, yoshlar, tarqalish omillari, profilaktika, kuzatuvchilar, media-savodxonlik, ijtimoiy tarmoqlar.

Аннотация. В настоящих тезисах анализируются личностные, семейные, групповые и технологические факторы распространения кибербуллинга среди молодёжи. Исследование носит теоретико-аналитический характер и опирается на международные научные источники. Рассматриваются роль свидетелей, психологические и социальные последствия кибербуллинга; обосновываются направления профилактики на основе сотрудничества образования, семьи и общества, а также практические предложения для условий современного Узбекистана.
Ключевые слова: кибербуллинг, молодёжь, факторы распространения, профилактика, свидетели, медиаграмотность, социальные сети.

Abstract. The thesis analyzes personal, family, peer and technological factors that contribute to the spread of cyberbullying among young people. The study is theoretical and relies on scholarly sources. The role of bystanders and the consequences are discussed, and prevention directions based on cooperation between education, family and society are substantiated.
Keywords: cyberbullying, youth, spread factors, prevention, bystanders, media literacy, social networks.

Bugungi yoshlarning kun tartibini telefonsiz tasavvur qilish qiyin. Dars tayyorlash, do'stlar bilan gaplashish, yangilik o'qish, hatto dam olish ham ko'p hollarda ijtimoiy tarmoqlarda kechadi. Shu muhitda birovni haqorat qilish, mazax qilish, suratini ruxsatsiz tarqatish yoki guruhdan chiqarib yuborish juda oson. Bunday xatti-harakatlar qasddan va qayta-qayta, o'zini himoya qila olmaydigan odamga qarshi qilinsa, kiberbulling deyiladi1.

Kiberbulling bulling hodisasining raqamli ko'rinishi sifatida o'rganiladi. Raqamli muhitda esa u yangi xususiyatlar kasb etadi: ta'qib maktab hovlisida tugamaydi, xabarlar kechasi ham, dam olish kunlari ham

1Smith P.K., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russell S., Tippett N. Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils // Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 2008. – Vol. 49, No. 4. – P. 376–385.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

kelaveradi. Yozilgan gap yoki joylangan rasm ko‘pchilikka ko‘rinadi va uni to‘liq o‘chirib tashlash ancha qiyin2. Aynan shu sababli bu hodisa yoshlar uchun jiddiy xavf sifatida o‘rganilmoqda.

Kiberbulling tarqalishiga ta’sir qiladigan omillarni bir necha guruhga bo‘lib ko‘rish mumkin. Birinchisi – shaxsiy omillar. Kiberbulling an’anaviy bulling bilan chambarchas bog‘liq ekani tadqiqotlarda qayd etilgan: maktabda tengdoshini masxara qilgan bola ko‘pincha buni onlaynda ham davom ettiradi3. Demak, shaxsning agressiv xulq-atvor odati, o‘zini tutishdagi qiyinchiliklar va boshqalarning holatini hisobga olmaslik xavfni oshiradi.

Ikkinchi guruh – oila va maktab muhiti. S. Hinduja va J. Patchin fikricha, bolaning onlayn faoliyati haqida ota-ona bilan ochiq gaplashishi va maktabdagi ijobiy muhit kiberbulling xavfini kamaytiradi4. Aksincha, oilada muloqot yetishmasa, ota-ona farzandining telefonda nima bilan band ekanini bilmasa, o‘qituvchilar bunday holatlarga e’tibor bermasa, muammo yashirin holda kuchayib boradi.

Uchinchi guruh – tengdoshlar muhiti. C. Salmivalli bulling faqat zo‘ravon va qurbon o‘rtasidagi masala emasligini ta’kidlaydi: guruhdagi boshqa bolalar ham voqeaga turlicha munosabatda bo‘ladi. Kimdir zo‘ravonga qo‘shiladi, kimdir kulib qo‘llab-quvvatlaydi, ko‘pchilik esa indamay qaraydi. Jim kuzatuvchilar zo‘ravonga «hech kim qarshi emas» degan taassurot beradi, qurbonni esa yolg‘iz qoldiradi5. Ijtimoiy tarmoqlarda esa bu holat yanada ko‘rinarli: ko‘plab layk va izohlar haqoratni kuchaytirishi mumkin.

To‘rtinchi guruh – texnologik omillar. J. Suler onlayn muloqotda odamlar yuzma-yuz suhbatdagiga qaraganda ochiqroq va ba’zan qo‘polroq bo‘lishini tushuntirgan. Bunga ismning yashirilishi, suhbatdoshning yuzini ko‘rmaslik, javob darhol qaytmasligi sabab bo‘ladi6. Odam real hayotda aytmaydigan gapni ekran ortida oson yozib yuboradi va uning oqibatini his qilmaydi.

Kiberbullingga qarshi kurash bir tomonlama bo‘lishi mumkin emas. Xalqaro tajribani umumlashtirgan meta-tahlil maktabda o‘tkaziladigan profilaktika dasturlar kiberbulling holatlarini kamaytirishga yordam berishini ko‘rsatadi7. Demak, bir martalik ma’ruza yoki taqiqlar o‘rniga izchil ishlar zarur.

Birinchi yo‘nalish – ta’lim. Yoshlarga ijtimoiy tarmoqda o‘zini qanday tutish, shubhali ma’lumotni qanday tekshirish, haqoratga duch kelganda nima qilish kerakligini o‘rgatish lozim. Bu media-savodxonlik darslarining mazmunini tashkil etishi mumkin. Ikkinchi yo‘nalish – kuzatuvchilarni faollashtirish: yoshlar bunday holatda indamay turmasdan, qurbonni qo‘llab-quvvatlashi, zo‘ravonlik kontentini tarqatmasligi va voqeani kattalarga bildirishi kerakligini bilishi kerak. Uchinchi yo‘nalish – oila: ota-onalar farzandi bilan

---

2Kowalski R.M., Giumetti G.W., Schroeder A.N., Lattanner M.R. Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth // Psychological Bulletin. – 2014. – Vol. 140, No. 4. – P. 1073–1137.

3Qarang: Kowalski R.M. va boshq. Bullying in the digital age.

4Hinduja S., Patchin J.W. Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying. – 2nd ed. – Thousand Oaks: Corwin, 2015.

5Salmivalli C. Bullying and the peer group: A review // Aggression and Violent Behavior. – 2010. – Vol. 15, No. 2. – P. 112–120.

6Suler J. The online disinhibition effect // CyberPsychology & Behavior. – 2004. – Vol. 7, No. 3. – P. 321–326.

7Gaffney H., Farrington D.P., Espelage D.L., Ttofi M.M. Are cyberbullying intervention and prevention programs effective? A systematic and meta-analytical review // Aggression and Violent Behavior. – 2019. – Vol. 45. – P. 134–153.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

onlayn hayoti haqida ishonchli muloqot o'rnatishi, nazoratdan ko'ra suhbatga tayanishi samaraliroq bo'ladi8. To'rtinchi yo'nalish – ishonch xizmatlari: maktab psixologi, ishonch telefoni yoki murojaat qilish mexanizmlari yoshlar uchun tushunarli va qulay bo'lishi lozim.

O'zbekiston sharoitida bu ishda ta'lim muassasalari, mahalla va oila hamkorligidan foydalanish maqsadga muvofiq. Shuningdek, yoshlar orasida kiberbullingning ko'lamini aniqlash uchun muntazam so'rovnomalar o'tkazish foydali bo'ladi: shunda qaysi hududda, qaysi yosh guruhida va qaysi platformada muammo kuchliroq ekanini bilib, choralarni shunga qarab rejalashtirish mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yoshlar o'rtasida kiberbulling bir sabab bilan emas, balki shaxsiy xususiyatlar, oila va maktab muhiti, tengdoshlar munosabati hamda onlayn makonning o'ziga xosligi birgalikda ta'sir qilishi natijasida tarqaladi. Shuning uchun uni oldini olish ham ta'lim, oila va jamiyat hamkorligida, yoshlarning o'zini ishtirok ettirgan holda amalga oshirilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Smith P.K., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russell S., Tippett N. Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils // Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 2008. – Vol. 49, No. 4. – P. 376–385.
2. Kowalski R.M., Giumetti G.W., Schroeder A.N., Lattanner M.R. Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth // Psychological Bulletin. – 2014. – Vol. 140, No. 4. – P. 1073–1137.
3. Hinduja S., Patchin J.W. Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying. – 2nd ed. – Thousand Oaks: Corwin, 2015.
4. Salmivalli C. Bullying and the peer group: A review // Aggression and Violent Behavior. – 2010. – Vol. 15, No. 2. – P. 112–120.
5. Suler J. The online disinhibition effect // CyberPsychology & Behavior. – 2004. – Vol. 7, No. 3. – P. 321–326.
6. Gaffney H., Farrington D.P., Espelage D.L., Ttofi M.M. Are cyberbullying intervention and prevention programs effective? A systematic and meta-analytical review // Aggression and Violent Behavior. – 2019. – Vol. 45. – P. 134–153.

8Qarang: Hinduja S., Patchin J.W. Bullying Beyond the Schoolyard.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.